

אמצעי התשלום, האשראי והמוסדות הבנקאיים

1. קווים עיקריים להתפתחות מערכת הכספים

בשנת 1958 חלה הרחבה ניכרת של האשראי הבנקאי לממשלה ולציבור¹, וגדלו יתרות מטבע החוץ שהוחזקו במערכת הבנקאות, וכתוצאה מכך עלה במידה ניכרת סכום הנכסים הכספיים שבידי הציבור. במיוחד גדלו הפקדונות לזמנים קצובים ופקדונות אחרים שאינם כלולים באמצעי תשלום, בעוד שאמצעי התשלום — המוגדרים כפקדונות עובר ושב ומוזמנים בידי הציבור, גדלו במידה יותר קטנה. הרמה הממוצעת, של אמצעי התשלום בשנת 1958, היתה גבוהה ב־15.2 אחוזים מהרמה הממוצעת של שנת 1957. שיעור גידול זה היה אטי יותר משיעור הגידול בשנים 1954 עד 1957, אשר בהן גדלו אמצעי התשלום בשיעור של כ־20 אחוז לשנה.

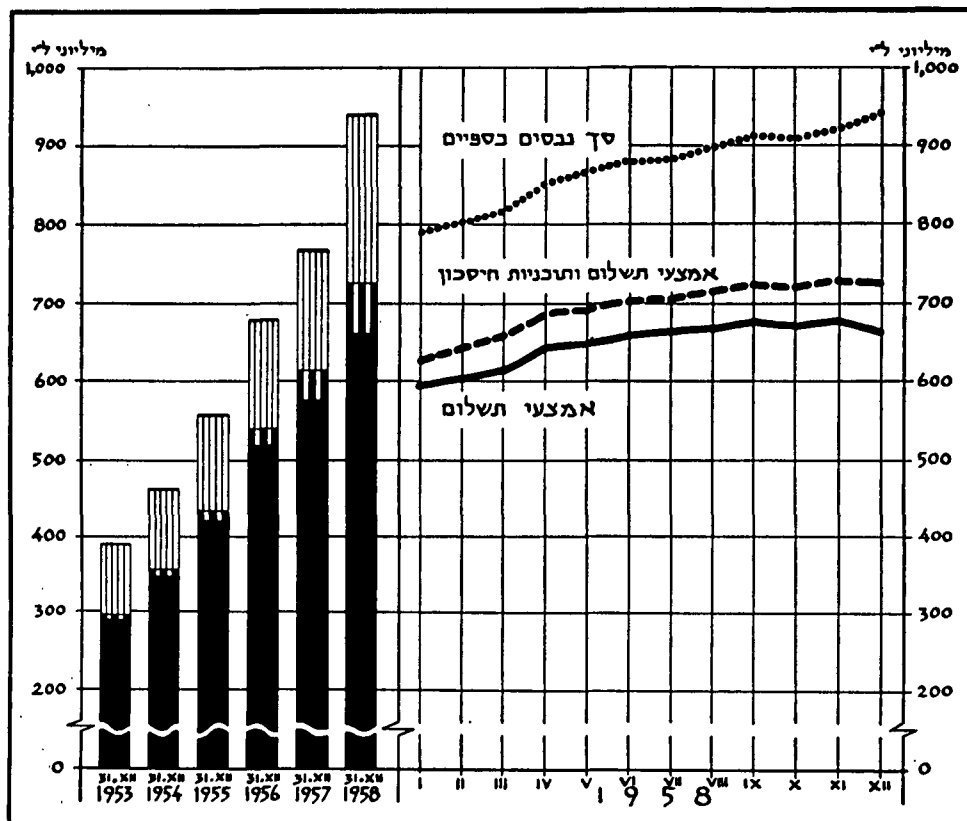
לעומת העלייה המועטה יחסית באמצעי התשלום, חל בשנת 1958 גידול רב בפקדונות הציבור שאינם פקדונות עובר ושב, ובמיוחד בפקדונות במסגרת תוכניות החיסכון. גידול זה בא בגלל שער הריבית הגבוה, שהמפקידים מקבלים בתוכניות החיסכון, ריבית אשר שיעורי מס הכנסה עליה הם מופחתים. פקדונות אלה אפשר להוציא לאחר הודעה מוקדמת של חודש ימים, אולם במקרה זה אין המפקיד זוכה לריבית המוגדלת. מהירות המחזור של פקדונות בתוכניות חיסכון היה אטי מאוד אולם מאחר שניתן להוציא פקדונות אלה לאחר הודעה של 30 יום, יש מקום להניח שהציבור מתייחס אליהם כאל נכס שנוילותו קרובה לנוילותם של אמצעי התשלום.

כן גדלו בשיעור רב יותר הפקדונות, שאינם נחשבים לנוזלים. אי־נוזלותם נובעת מכך, שאי אפשר למושכם אלא עם תום תקופת הפקדתם, או עם גמר התחייבויות שונות שבעבורן הופקדו, וכן גדלו פקדונות במטבע חוץ המיועדים לתשלומים בחוץ לארץ, שגם הם אינם נחשבים לנוזלים. שיעור עליית אמצעי התשלום יכול לשמש אינדיקאטור לשיעור הגידול בביקוש הכספי. בהתאם לאינדיקאטור זה גדל הביקוש הכספי בשיעור של כ־15 אחוזים. עם זאת יש לציין שהתוצר הלאומי הריאלי ועודף היבוא הריאלי גדלו ב־8 אחוזים בלבד. כתוצאה מפער זה נוצר לחץ אינפלציוני מצד הביקוש שהביא לעליית מחירים של 2 עד 3 אחוזים. שיעור העלייה במחירים

¹ הציבור בפרק זה כולל את כל המשק, פרט לממשלה. כלולים איפוא, פרטים, עסקים, רשויות מקומיות, מוסדות לאומיים, מוסדות כספיים שאינם מוסדות בנקאיים וחברות ממשלתיות, ובמקרים אחדים תושבי חוץ שהחזיקו פקדונות בבנקים ישראלים.

הנכסים הכספיים בידי הציבור, 1953-1958

(מיליוני ל"י)

היה נמוך, יחסית, עקב ירידת מחירי היבוא ועקב גורמים אחרים (ראה פרק א', "קווי ההתפתחות העיקריים של המשק" ופרק ו', "המחירים").

(א) הגורמים להגדלת אמצעי התשלום ופקדונות אחרים

עיקר הגידול בנכסים הכספיים¹ שבידי הציבור בממוצע לשנת 1958, בהשוואה לממוצע של 1957, נבע מגידול האשראי לציבור ב-60 מיליון ל"י ומגידול האשראי לממשלה ב-60 מיליון ל"י. גורם משני היה הגידול ביתרות מטבע חוץ, שסכומן הממוצע עלה ב-22 מיליון ל"י.²

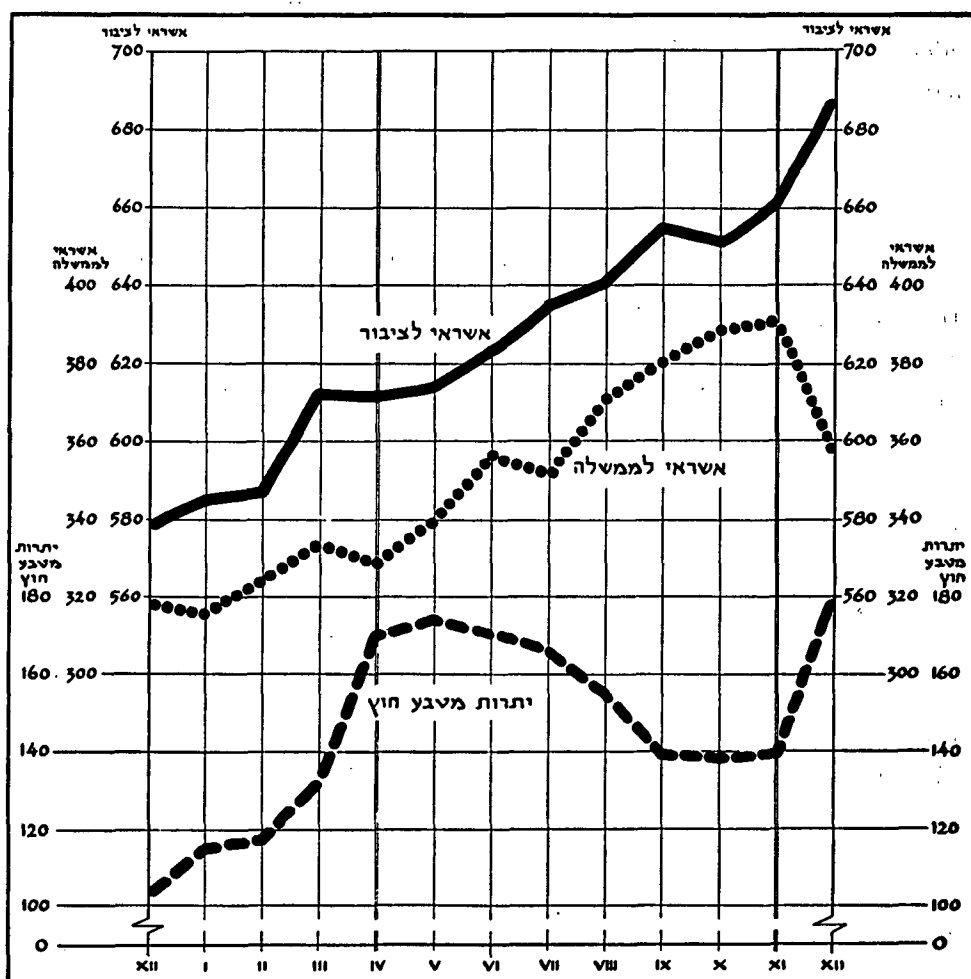
¹ כנכסים כספיים שבידי הציבור נחשבים המזומנים וכל הפקדונות של הציבור במוסדות בנקאיים. כלולים כאן, איפוא, מלבד אמצעי התשלום שהם מזומנים ופקדונות עובר ושב, גם הפקדונות הפחות נזילים.
² במקום זה, ובהמשך הפרק הזה, מובאים הנתונים על אמצעי התשלום ואשראי בממוצע שנתי (ולא בחישוב מתחילת השנה ועד סופה). באותם המקרים, בהם מתייחסים נתונים אלו לתפתחויות אחרות המתייחסות לשנה כולה, כגון התפוקה הלאומית, מאזן התשלומים, המחירים, וכדומה.

צבירת יתרות מטבע חוץ בבנק ישראל, וכן האשראי שנותן בנק ישראל לממשלה ולציבור, מלבד שהם מהווים גורם ישיר להגדלת סכום הנכסים הכספיים שבידי הציבור, הם גם מגדילים את הנכסים הנזילים שבידי המוסדות הבנקאיים, ועל כן מהווים בסיס להרחבת האשראי הבנקאי ולהרחבה נוספת של הנכסים הכספיים שבידי הציבור.

משקלו של כל אחד מהגורמים לעליית אמצעי התשלום, נשתנה בחלקים שונים של השנה. הגורם העיקרי להגדלת סכום הנכסים הכספיים שבידי הציבור בחודשים ינואר עד אפריל 1958, היה הגידול ביתרות מטבע חוץ, שעלו ב-67 מיליון ל"י. יתרות אלה הועברו ברובן לבנק ישראל והגדילו במידה ניכרת את סכום הנכסים הנזילים שבידי המוסדות הבנקאיים. בחודשים אלה גדל

דיאגרמה י"ג

אשראי לציבור ולממשלה ויתרות מטבע חוץ, 1958
(מיליוני ל"י)

גם האשראי שנתן בנק ישראל לממשלה, אם כי ב־7 מיליון ל"י בלבד (באותו זמן עלה חוב הממשלה גם למוסדות הבנקאיים ב־5 מיליון ל"י). כדי לצמצם את עודף הנזילות של המוסדות הבנקאיים, שנוצר כתוצאה מכך, צמצם בנק ישראל את סכום השטרות שנוכו על־ידו ב־25 מיליון ל"י, ובמקום זה איפשר למוסדות הבנקאיים להעניק אותו מאמצעיהם.

בחודשים מאי עד נובמבר, ירד סכום מטבע החוץ שבידי מערכת הבנקאות ב־30 מיליון ל"י. לעומת זאת גדל בחודשים אלו חוב הממשלה למערכת הבנקאות ב־62 מיליון ל"י, ומזה 39 מיליון ל"י לבנק ישראל. למרות הירידה הגדולה ביתרות מטבע חוץ, לא פחת בחודשים אלה סכום הנכסים הנזילים שבידי המוסדות הבנקאיים, מאחר שלא חל שינוי בסכום השטרות שנוכו על־ידי בנק ישראל.

בחודש דצמבר גדלו יתרות מטבע חוץ בבנק ישראל, עקב פרעון חלק מחוב הממשלה, שהוריד את חוב הממשלה לבנק.

במשך שנת 1958 פעל גורם נוסף להגדלת הנזילות של המוסדות הבנקאיים, והוא הגידול המועט יותר במזומנים מאשר בפקדונות של הציבור.

הגדלת יתרות מטבע חוץ בבנק ישראל בחלקה הראשון של השנה, הרחבת האשראי לממשלה בחלקה השני, וכן הגידול המועט בסכום המזומנים שהוצאו מהמוסדות הבנקאיים על־ידי הציבור, הגדילו בשיעור רב את סכום הנכסים הנזילים במוסדות הבנקאיים. גידול הנזילות של המוסדות הבנקאיים, סייעה להרחבה ניכרת של האשראי לציבור.

(ב) הרחבת האשראי ושיטות הפיקוח

בתחילת שנת 1958, נכנסו לתוקפן הוראות הנזילות החדשות. הוראות אלו קובעות למוסדות הבנקאיים שיעור נזילות מינימאלי של 58 אחוזים, לגבי פקדונות עובר ושב ופקדונות לתקופה קצובה שאינה עולה על 18 חודשים. נגיד בנק ישראל רשאי להוריד את שיעור הנזילות הנדרש, באמצעות מתן שחרורים מנזילות להלוואות מסוימות, בשיעור אשר ייקבע על־ידו בצו. הצו, אשר הופעל יחד עם הוראות הנזילות, קבע שיעור זה ל־20 אחוז מסכום הפקדונות החייבים בנזילות. השחרורים מנזילות במסגרת זו ניתנים על־ידי בנק ישראל, להלוואות המאושרות על־ידו למטרות שהוא רואה אותן כבעלות עדיפות מבחינת המשק, ובראש וראשונה לייצור המיועד ליצוא או להחלפת יבוא חיוני. במידה שהנגיד מאשר שחרורים אלה במלואם, מגיע שיעור הנזילות המינימאלי הנדרש מהמוסדות הבנקאיים ל־38 אחוזים.

הוראות הנזילות הללו, חלות רק על פקדונות עובר ושב ופקדונות לתקופה קצובה, שאינה עולה על 18 חודשים. לגבי פקדונות שהופקדו במסגרת תוכניות החיסכון, קיימות הוראות מיוחדות המחייבות השקעה של 60 אחוז בניירות ערך, שאושרו לצורך זה על־ידי האוצר ובנק ישראל או הפקדה בלתי נזילה בבנק ישראל. לגבי 40 האחוז הנותרים רשאים הבנקים להרחיב את האשראי ב־25 אחוזים למטרות שאושרו על־ידי האוצר ובנק ישראל ו־15 אחוזים ללא אישור.

נוסף להוראות הנזילות, היו בשנת 1958 בתוקפן גם "הוראות הנפח", אשר לפיהן סכום האשראי שכל מוסד בנקאי רשאי לתת, היה מוגבל לנפח האשראי בסוף שנת 1953, בתוספת הגדלות שנעשו פעמים מספר לאחר מכן. אולם, במידה שהיו לבנקים עודפי נזילות מעל לשיעור הנזילות

הנדרש, שחרר אותם בנק ישראל מהגבלות הנפת. על-כן חדלו כמעט הוראות הנפת לשמש מכשיר להגבלה כמותית של האשראי, אלא שהיו בעיקר מכשיר להכוונה איכותית.

בנק ישראל איפשר בשנת 1958 הרחבת אשראי גדולה, בעיקר באמצעות שחרורים מנזילות ומנפח להלוואות לחקלאות ולתעשייה. סכום האשראי לציבור הורחב בשיעור רב, במיוחד במחצית השנייה של השנה, בעת שחל גידול עונתי של צורכי האשראי לחקלאות. כתוצאה מכך, התקרב שיעור הנזילות של המוסדות הבנקאיים בחודשי השנה האחרונים לשיעור המינימאלי של 38 אחוזים. בסך הכל הורחב האשראי הבנקאי לציבור, מינואר עד דצמבר 1958, מאמצעי המוסדות הבנקאיים, ב-89 מיליון ל"י. מאחר שבנק ישראל צמצם באותה תקופה את נכיון-המשנה ב-24 מיליון ל"י, גדל האשראי הבנקאי נטו לציבור ב-65 מיליון ל"י.

(ג) הביקוש לתוספת אשראי

למרות ההרחבה הגדולה של האשראי, נשמעו גם בשנה זו תלונות על מחסור באשראי בנקאי, בעיקר מצד התעשייה. הגורמים לכך גברו במיוחד בשנת 1958, והם נוספו על שורת הגורמים לביקוש המוגבר לאשראי במשק הישראלי, שצוינו בדינים-יחשבונו של בנק ישראל לשנים קודמות, ובייחוד בדין-יחשבונו לשנת 1956.

הכמות המבוקשת של אשראי בנקאי בשער הריבית המוגבל על-פי החוק, עולה על היקף האשראי שיכול בנק ישראל להרשות, מבלי לגרור להתפתחות אינפלציונית חמורה. הרחבת אשראי יתירה אינה עשויה לבטל את הרגשת המחסור באשראי, שכן אם כתוצאה מהרחבת האשראי תחול עלייה ניכרת במחירים, יחזרו ויתגברו שוב הדרישות לאשראי.

הגברת התלונות על מחסור באשראי בשנת 1958, למרות שהאשראי הורחב בשיעור רב והמחירים היו יציבים יחסית, כרוכה במספר גורמים שחשיבותם גברה בשנה זו. ההתחרות בין היצרנים וכן בין הסוחרים גברה, אך לא בצורה של הורדת מחירים אלא בעיקר בצורה של מכירה באשראי, הן על-ידי גידול היקף המכירות באשראי והן על-ידי הארכת תקופת האשראי.

גורם נוסף להגדלת הביקוש לאשראי בנקאי בשנת 1958, היה הבשלתן של השקעות, אשר בחלקן נעשו ללא כל ריזרבה של הון חוזר למימון צורכי המפעל. דרישות רבות להון חוזר מופנות במקרים רבים על-ידי מפעלים חדשים למוסדות הבנקאיים, ואלה נוטים להיענות למפעלים רק במידה חלקית, כיוון שהיקף האשראי שלהם במסגרת הנפח והנזילות הרגילים, נוצל בעבור לקוחות ותיקים. לפיכך, חלק גדול מהבקשות למימון הון חוזר של מפעלים חדשים מופנות לבנק ישראל, לשם קבלת שחרורים מנזילות או לנכיון-משנה. בתנאים הקיימים לא יכול היה הבנק לאפשר הרחבת אשראי, לסיפוק מלוא הדרישות.

(ד) התפתחות שער הריבית

שער הריבית הדביטורית במוסדות הבנקאים כמעט לא נשתנה בשנת 1958, והגיע למכסימום המותר לפי הצו שהוצא עם הפעלת חוק הריבית בשנת 1957. צו זה קובע שער ריבית מכסימאלי של 10 אחוזים בעבור אשראי לחקלאות ולתעשייה, ושל 11 אחוזים לענפים אחרים. אשראי באישור

בנק ישראל מחוץ לנזילות או לגפה, ניתן בריבית מכסימאלית של 9 אחוזים. הלוואות הניתנות בהצמדה לשער הל"י או למדד המחירים לצרכן, מוגבלות על-פי החוק לריבית של 6½ אחוזים. שער נכיון-המשנה של בנק ישראל במטבע ישראלי הוא 6 אחוזים, ועליהם רשאי המוסד הבנקאי להוסיף 2½ אחוזים. נכיון-המשנה במטבע חוץ — אשראי הניתן למימון יבוא לשם יצוא ויצוא באשראי בלבד — נעשה בשער של 3 אחוזים ועליהם רשאי המוסד הבנקאי להוסיף 2 אחוזים. בשער הריבית הקרדיטורית היתה עליית-מה, שנבעה מהתחרות המוסדות הבנקאיים על פקדונות הציבור, במיוחד בפקדונות המופקדים בתוכניות חיסכון ולזמן קצוב. העלאת שיעורי הריבית וגידול חלקם של פקדונות נושאי ריבית גבוהה יחסית בסך הפקדונות, הביאו לעליית שער הריבית הקרדיטורית הממוצע, מ-2.4 אחוזים בשנת 1957 ל-2.8 אחוזים בשנת 1958. שער הריבית הממוצע על פקדונות חיסכון ועל פקדונות לזמנים קצובים עלה מ-3.8 אחוזים בשנת 1957 ל-4.5 אחוזים בשנת 1958.

2. העלייה בנכסים כספיים שבידי הציבור

הרמה הממוצעת של אמצעי התשלום הגיעה בשנת 1958 ל-646 מיליון ל"י — עלייה של 84 מיליון ל"י או 15.2 אחוזים, בהשוואה לרמה הממוצעת בשנת 1957. העלייה בשנת 1957 בהשוואה ל-1956 היתה 19.4 אחוזים, ועלייה של כ-20 אחוז חלה גם בשנים 1955 ו-1956.

אמצעי התשלום, אשר לפי ההגדרה המקובלת, כוללים מזומנים בידי הציבור ופקדונות עובר ושב, נחשבים לנכסים נוילים ביותר, בעוד שנכסים כספיים המוחזקים כפקדונות לזמן קצוב נחשבים לנכסים בדרגת נוילות פחותה.

קו ההבחנה בין הנכסים הכספיים לפי דרגת הנוילות, מתבסס על הנחות מסוימות בקשר לכוונת הציבור. ההנחה היא, שהציבור נוטה להחזיק בצורת נכסים נוילים ביותר — מזומנים ופקדונות עובר ושב, שעליהם אין הוא מקבל בדרך כלל ריבית — את החלק המיועד להוצאה תוך זמן קצר. לעומת זאת הוא מחזיק בנכסים בעלי נוילות פחותה, המכניסים ריבית, את הסכומים המיועדים להוצאה בתקופות מאוחרות.

בשנים האחרונות נתרבו מאוד במוסדות בנקאיים, נכסים כספיים שאינם כלולים בהגדרה המקובלת של אמצעי תשלום, אף-על-פי שהם בחלקם נוילים למדי. בנקים שונים יזמו מאז שנת 1956 תוכניות חיסכון, שהמפקידים מקבלים עליהן ריבית, מודרגת לפי אורך זמן ההפקדה, המגיעה עד ל-6 אחוזים והנהנית מהקלות ממס הכנסה. פקדונות אלה אפשר להוציא בכל עת על-פי הודעה מוקדמת של 30 יום, תוך ויתור על ריבית זו (ראה פירוס בפרק ט"ז "החיסכון"). מאז פתחו הבנקים בתוכניות החיסכון בשנת 1956, נצטברו בהן 53 מיליון ל"י, והמחצית מסכום זה נצטברה בשנת 1958.

חלק ניכר מהפקדונות בתוכניות החיסכון, הועבר כנראה מפקדונות שהיו מופקדים לפני כן בחשבונות עובר ושב. ייתכן שהציבור נוטה לראות בחלק מהסכומים המופקדים בתוכניות החיסכון נכסים נוילים יחסית, אם כי מחזור הפקדונות במסגרת תוכנית החיסכון היה נמוך יחסית, ולא הגיע לפעם אחת בשנה בממוצע, בהשוואה ל-18 פעמים בשנה בחשבונות עובר ושב.

נכסים כספיים בידי הצבור, 1953-1958

(מיליוני ל"י)

(סוף התקופה)

התקופה	מזומנים בידי הצבור	פקדונות עובר ושב	סך כל אמצעי התשלום (1)+(2)	פקדונות שהופקדו בתוכניות חיסכון	פקדונות לזמנים קצובים לתקופה שאינה עולה על 3 חודשים	סך הכל (3)+(4)+(5)	פקדונות בלתי נזילים	סך כל הנכסים הכספיים בידי הצבור (6)+(7)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
* 1953	128.0	162.1	290.1	—	4.8	294.9	94.7	389.6
1954	146.6	201.9	348.5	—	6.9	355.4	109.8	465.2
1955	172.5	247.2	419.7	0.7	11.8	432.2	120.7	552.9
1956	228.3	289.0	517.3	11.4	10.3	539.0	131.4	670.4
1957	230.9	345.3	576.2	26.5	9.8	612.5	155.4	767.9
1958	251.4	408.5	659.9	52.8	11.7	724.4	215.5	939.9
1958 ינואר	236.8	355.4	592.2	27.8	8.2	628.2	160.7	788.9
פברואר	239.8	361.2	601.0	29.4	8.7	639.1	161.8	800.9
מארס	245.1	368.1	613.2	30.6	10.0	653.8	161.7	815.5
אפריל	245.3	394.8	640.1	31.7	10.3	682.1	166.3	848.3
מאי	246.0	400.2	646.2	32.9	10.7	689.8	174.9	864.7
יוני	248.4	408.4	656.8	34.9	10.0	701.7	177.1	878.8
יולי	254.4	403.9	658.3	35.9	9.5	703.7	178.4	882.1
אוגוסט	254.8	411.6	666.4	37.3	9.1	712.8	184.4	897.2
ספטמבר	259.9	412.1	672.0	38.6	10.8	721.4	188.2	909.6
אוקטובר	256.5	412.2	668.7	40.0	11.7	720.4	187.9	908.3
נובמבר	259.6	413.7	673.3	41.6	12.8	727.7	192.3	920.0
דצמבר	251.4	408.5	659.9	52.8	11.7	724.4	215.5	939.9

* חלק מהמספרים לסוף שנת 1953 הם אומדן, בגלל שיטת רישום שונה, שהיתה נהוגה באותה תקופה.

נכסים אחרים, בעלי דרגת נזילות גבוהה יחסית, הם הפקדונות שהופקדו לזמנים קצובים, לתקופה שאינה עולה על 3 חודשים.

הרמה הממוצעת של אמצעי התשלום, בתוספת הפקדונות שבתוכניות החיסכון ופקדונות לזמנים קצובים שהופקדו לתקופה שאינה עולה על 3 חודשים, עלתה בשנת 1958 ב-17.4 אחוזים על רמתם הממוצעת בשנת 1957. העלייה בשנת 1957, בהשוואה ל-1956, הגיעה ל-21 אחוזים. בשתי השנים היה איפוא, שיעור העלייה באמצעי התשלום בצירוף לתוכניות החיסכון ולפקדונות לתקופה קצרה מ-3 חודשים, גדולה משיעור העלייה באמצעי התשלום בלבד. אולם בשנת 1958 היה שיעור העלייה של אמצעי התשלום בלבד, כמו גם של אמצעי התשלום בתוספת פקדונות חיסכון ופקדונות שהופקדו עד 3 חודשים, נמוכה מאשר בשנת 1957.

התפתחותם של הנכסים הכספיים של הציבור לסוגיהם בשנת 1958 ניתנת בלוח י"ד-1. הנכסים הכספיים הבלתי-נזילים שבידי הציבור¹ כוללים, הן פקדונות במטבע ישראלי והן פקדונות במטבע חוץ בפקדונות במטבע ישראלי ניתן להבחין ב-4 סוגים:

(א) פקדונות לתקופה קצובה העולה על 3 חודשים. פקדונות אלה כוללים, מלבד פקדונות של פרטים, סכומים ניכרים של פקדונות של מוסדות, ובעיקר של קופות תגמולים, קרנות ביטוח וחברות ביטוח. בחודשים ינואר עד יולי עלה סכום פקדונות אלה, מ-61.9 מיליון ל"י ל-77.7 מיליון ל"י. אולם בחודשים האחרונים של השנה, הועברו בסטטיסטיקה הבנקאית פקדונות קופות התגמולים שהיו כלולים בסעיף זה, לסעיף "פקדונות למתן הלוואות" ולפיכך חזר וירד סכום הפקדונות לסכום של 67.9 מיליון ל"י, שהיה בסוף שנת 1958. העברה זו נובעת ממיון שונה והיא טכנית בלבד ואין לייחס לה משמעות כלכלית.

(ב) פקדונות למתן הלוואות. פקדונות שהופקדו על-ידי מוסדות פרטיים לשם מתן הלוואות ללקוחות מסוימים, או השתתפותם של מוסדות בהלוואות שניתנו על-ידי מוסדות בנקאיים ללקוחות מסוימים. פקדונות אלה הם בלתי נזילים, כיוון שאין המפקיד יכול להוציא את כספו, כל עוד לא נפרעה ההלוואה שניתנה מתוך כספים אלה. למעשה הם גורמים להעברת נכסים נזילים מרשות המפקיד לרשות הלווה, והפעולה כולה אינה משפיעה, לא על סכום הנכסים הנזילים של המוסדת הבנקאיים ולא על סך כל הנכסים הנזילים של הציבור. כאמור, הועברו במשך השנה לסעיף זה פקדונות קופות התגמולים, שהיו כלולים קודם לכן בין הפקדונות לזמנים קצובים. סכומם של פקדונות אלה עלה, מ-35.3 מיליון ל"י בסוף שנת 1957 ל-47 מיליון ל"י בסוף שנת 1958.

(ג) פקדונות שהופקדו כנגד התחייבויות. אלה הם פקדונות שהופקדו להבטחת ערבויות שניתנו על-ידי מוסדות בנקאיים לטובת לקוחותיהם. גם פקדונות אלה, בדומה לפקדונות למתן הלוואות הם בלתי נזילים, כיוון שהלקוח אינו יכול למשוך את הפיקדון אלא בתום מועד ההתחייבות, אולם פקדונות אלה מקטינים את סך כל הנכסים הנזילים שברשות הציבור. בניגוד לפקדונות למתן הלוואות אשר בהם חלה העברה של נכסים נזילים מהמפקיד למקבל ההלוואה, ועל-כן אין הם גורמים לשינוי בסך כל הנכסים הנזילים שברשות הציבור. כן כלולים כאן פקדונות שהופקדו כנגד אשראים דוקומנטריים. סכומם של פקדונות אלה פחת במשך השנה, מ-14.8 מיליון ל"י ל-11.1 מיליון ל"י.

¹ במסגרת זו נדונים רק אותם נכסים שהם התחייבויות של מערכת הבנקאות.

פקדונות בלתי נזילים של הציבור במוסדות בנקאיים, 1953-1958

(מיליוני ל"י)

(סוף התקופה)

התקופה	פקדונות במטבע ישראלי					סך כל הפקדונות הבלתי נזילים
	לזמנים קצובים לתקופה העולה על 3 חודשים	למתן הלוואות והשתתפות הציבור בהלוואות	כנגד התחייבויות	בהצמדה למטבע חוץ (פז"ק)	פקדונות במטבע חוץ	
• 1953	34.7	31.0	14.0	—	15.0	94.7
1954	38.1	27.2	11.8	—	32.7	109.8
1955	51.2	28.4	11.9	—	29.2	120.7
1956	52.5	32.8	13.4	2.3	30.4	131.4
1957	61.9	35.3	14.8	5.6	37.8	155.4
1958	67.9	47.0	11.1	14.9	74.6	215.5
1958 ינואר	66.2	34.4	15.4	6.1	38.6	160.7
פברואר	67.6	31.9	15.6	6.7	40.0	161.8
מארס	67.3	31.0	15.5	7.3	40.6	161.7
אפריל	68.1	30.8	15.4	8.1	43.9	166.3
מאי	71.1	29.3	13.4	8.4	52.7	174.9
יוני	76.2	26.8	13.3	9.2	51.6	177.1
יולי	77.7	26.5	12.7	9.8	51.7	178.4
אוגוסט	75.3	32.6	12.5	10.6	53.4	184.4
ספטמבר	66.4	41.6	13.2	11.2	55.8	188.2
אוקטובר	57.3	51.2	12.3	12.2	54.9	187.9
נובמבר	59.2	49.6	11.8	13.4	58.3	192.3
דצמבר	67.9	47.0	11.1	14.9	74.6	215.5

* ראה הערה • ללוח י"ג-1.

(ד) פקדונות לזמנים קצובים שערכם צמוד למטבע חוץ (פז"ק). אלה הם פקדונות שמקורם בהעברות מחוץ לארץ, בעיקר של מקבלי פיצויים מגרמניה, לזמן קצוב בצורה של מטבע חוץ, אולם בעלי הפקדונות אינם יכולים להוציא את הפקדונות במטבע חוץ אלא רק באישור אגף מטבע חוץ. לפיכך הם מהווים למעשה, פקדונות של מטבע ישראלי הצמודים לשער המטבע, למרות

שהם כלולים בסטטיסטיקה הבנקאית בסעיף "פקדונות במטבע חוץ". הבנקים מפקידים בבנק ישראל את הסכומים שנתקבלו במסגרת זו וכנגד חלק מהם נתן, בנק ישראל, הלוואות לאוצר. בגלל גידול היקף הפיצויים האישיים מגרמניה בשנה הנסקרת, עלה סכומם של פקדונות אלה, מ-5.6 מיליון ל"י בסוף שנת 1957 ל-14.9 מיליון ל"י בסוף שנת 1958.

סכומם של כל סוגי הפקדונות הבלתי נזילים במטבע ישראלי, עלה מסוף שנת 1957 לסוף 1958 ב-23.3 מיליון ל"י.

הפקדונות במטבע חוץ נחלקים לשני סוגים עיקריים:

(א) פקדונות של תושבי ישראל. אלה הם פקדונות אשר המפקח על מטבע חוץ אישר לביצוע תשלומים בחוץ לארץ. בחלקם הם פקדונות של יצואנים, המחזיקים אותם למטרות יבוא (חשבונות פמ"ז), ובחלקם פקדונות של תושבים המעבירים מטבע חוץ. גם פקדונות אלה הם בעיקר מכספי הפיצויים, אשר 20 אחוז מהם לא צריכים להמיר במטבע ישראלי, אלא רשאים להוציאו בחוץ לארץ (חשבונות תמ"מ).

(ב) פקדונות של תושבי חוץ (חשבונות פת"ח). פקדונות אלה, שאינם מיועדים לביצוע תשלומים בארץ, קיבלו בסוף שנת 1958 עידוד מיוחד, על-ידי הסדר שלפיו יכולים תושבי חוץ להפקיד בישראל כספים בשער ריבית גבוה יחסית (6 אחוזים על פקדונות המופקדים לתקופה קצובה של שנה) ובעילום שם.

פקדונות מטבע חוץ, בין של תושבי ישראל ובין של תושבי חוץ, אינם משפיעים במידה מרובה על נזילות הציבור, היות ואינם מיועדים לביצוע תשלומים בארץ. סכומם של שני סוגי הפקדונות במטבע חוץ הוכפל במשך השנה, ועלה מ-37.8 מיליון ל"י בסוף שנת 1957 ל-74.6 מיליון ל"י בסוף שנת 1958 — עלייה של 36.8 מיליון ל"י.

בסך הכל עלה סכומם של כל סוגי הפקדונות הבלתי נזילים, במטבע ישראלי ובמטבע חוץ, ב-60.1 מיליון ל"י או ב-38.7 אחוזים, מסוף שנת 1957 לסוף שנת 1958. היות וחלק גדול מהעלייה חל בחודש האחרון של 1958 הרי שהשיעור השנתי הממוצע של שנת 1958 יותר גמוך מהממוצע של שנת 1957.

הרמה הממוצעת של כל סוגי הפקדונות הבלתי נזילים בשנת 1958, בהשוואה לרמה של 1957 עלתה ב-34 מיליון ל"י — 23.5 אחוזים. הגידול עלה, איפוא, על הגידול של אמצעי התשלום ופקדונות נזילים אחרים, ובעיקר עקב העלייה הגדולה יחסית של פקדונות מטבע חוץ.

בסך הכל היתה רמתם הממוצעת של הנכסים הכספיים שבידי הציבור בשנת 1958 גבוהה ב-19 אחוזים או ב-136.8 ל"י, מרמתם הממוצעת בשנת 1957. הגידול היחסי הרב ביותר, חל בפקדונות שהופקדו בתוכניות חיסכון ובפקדונות לזמן קצוב, בעיקר בפקדונות במטבע חוץ. העלייה הקטנה ביותר חלה במזומנים, שחלקם באמצעי התשלום ירד מ-41.1 אחוזים בממוצע בשנת 1957 ל-38.7 אחוזים בשנת 1958. הירידה זו, היא המשך למגמה הפועלת זה שנים מספר. יש לשער שירידת חלקם של המזומנים באמצעי התשלום, מקורה בהתרגלות חלק מהאוכלוסייה, שקודם לכן לא נזקק לשירותי בנק, להפקיד כספים במוסדות בנקאיים ובעידוד שניתן לכך על-ידי שיעורי ריבית קרדיטורית יותר גבוהה. השינוי שחל כתוצאה משינויים אלו בהרכב הנכסים הכספיים שבידי הציבור ניתן בלוח י"ג-3.

ההרכב הממוצע של הנכסים הכספיים שבידי הציבור, 1958-1957

(אחוזים)

אחוז העלייה מ' 1957 ל' 1958	1958	1957	
14.1	28.7	31.4	מזומנים
48.3	45.4	44.9	פקדונות עובר ושב
62.4	74.1	76.3	אמצעי תשלום
			פקדונות שהופקדו בתוכניות חיסכון
			ופקדונות לזמנים קצובים לתקופה
12.7	5.3	3.9	שאינה עולה על 3 חודשים
75.1	79.4	80.2	סך הכל
24.9	20.6	19.8	פקדונות בלתי נזילים
			סך כל הנכסים הכספיים
100.0	100.0	100.0	אחוזים
136.8	871.1	734.3	מיליוני ל"י

התפתחותם של אמצעי התשלום ושל יתר הנכסים הכספיים של הציבור, לא היתה אחידה במשך השנה — בחלקה הראשון של השנה היה קצב העלייה מהיר יותר מאשר בחודשים האחרונים. נתונים על ההתפתחות מדי חודש, מובאים בלוחות י"ג-1 וי"ג-2 והגורמים לכך יצינו להלן.

3. הגורמים הישירים לגידול הנכסים הכספיים שבידי הציבור

הגורמים העיקריים לעלייתם של הנכסים הכספיים של הציבור, היו: הרחבת האשראי לממשלה והרחבת האשראי לציבור. רמתו הממוצעת של האשראי הבנקאי לממשלה בשנת 1958, עלתה ב-60 מיליון ל"י בערך על רמתו הממוצעת בשנת 1957, וגם הרמה הממוצעת של האשראי לציבור גדלה ב-60 מיליון ל"י. גורם נוסף היה גידול היתרות של מטבע חוץ בסכום ממוצע של 22 מיליון ל"י, וכן גדלו השקעות המוסדות הבנקאיים בניירות ערך לא ממשלתיים בסכום של 7 מיליון ל"י. ירידת היתרות במעבר ב-6 מיליון ל"י, גרמה להפחתת הנכסים הכספיים שבידי הציבור.

חלקם של גורמים שונים בעליית הנכסים הכספיים השתנה במשך השנה. בחודשים ינואר עד אפריל 1958 היה הגורם העיקרי לכך, הגידול ביתרות מטבע חוץ, בעוד שהעלייה באשראי הבנקאי לציבור ולממשלה היתה מתונה. בחודשים מאי עד נובמבר, ירד במידה רבה סכומן של יתרות מטבע חוץ שבידי מערכת הבנקאות, בעוד שעלה קצב ההרחבה של האשראי לממשלה והאשראי לציבור. בחודש האחרון של השנה הוסיף האשראי לציבור לעלות, וכן שוב גדלו יתרות מטבע חוץ. כיוון שהגידול ביתרות נבע במידה מרובה, ממכירת מטבע חוץ על-ידי הממשלה לבנק ישראל, גרר הדבר ירידה גדולה בחוב הממשלה למערכת הבנקאות.

ריכוז סעיפי המאזן המאוחד

(מיליוני

נכסים והתחייבויות	1953 *	1954 *	1955	1956	1957	1958	1958 י.ג.
אשראי לציבור							
מאצעי בנק ישראל	—	—	15.7	35.1	51.6	27.6	43.3
מאמצעי מוסדות בנקאיים	204.5	231.4	240.1	264.1	306.4	395.6	321.3
סך הכל (1)	204.5	231.4	255.8	299.2	358.0	423.2	364.6
השקעות בניירות ערך							
לא-ממשלתיים	5.5	7.8	9.0	14.4	17.3	27.5	18.3
סך הכל (2)	210.0	239.2	264.8	313.6	375.3	450.7	382.9
אשראי לממשלה							
מאמצעי בנק ישראל	133.5	133.5	171.1	236.7	271.3	289.0	272.7
מאמצעי מוסדות בנקאיים	37.9	19.3	28.8	26.5	45.7	67.2	42.4
סך הכל (3)	171.4	152.8	199.9	263.2	317.0	356.2	315.1
יתרות מטבע חוץ, נטו							
בבנק ישראל	8.0	53.5	83.5	92.4	82.8	162.1	93.8
במוסדות בנקאיים	15.0	31.9	21.7	27.7	19.7	17.3	21.1
סך הכל (4)	23.0	85.4	105.2	120.1	102.5	179.4	114.9
יתרות במעבר בניכוי:	16.0	20.5	23.4	18.5	17.1	6.7	19.3
פקדונות שהופקדו בתוכניות חיסכון							
ופקדונות לתקופה שאינה עולה על 3 חודשים	4.8	6.9	12.5	21.7	36.3	64.5	36.0
פקדונות בלתי נזילים	79.7	77.1	91.5	101.0	117.6	140.9	122.1
במטבע ישראלי	15.0	32.7	29.2	30.4	37.8	74.6	38.6
במטבע חוץ	99.5	116.7	133.2	153.1	191.7	280.0	196.7
סך הכל (5)	30.8	32.7	40.4	45.0	44.0	53.1	43.3
חשבונות אחרים, נטו ** (6)							
אמצעי תשלום							
(1) + (2) + (3) + (4) — (5) + (6)	290.1	348.5	419.7	517.3	576.2	659.9	592.2

* ראה הערה * ללוח י"ב 1.

** כולל הון עצמי והשקעות בנכסי דלא נידר.

מערכת הבנקאות, 1953-1958

1958										
פבר.	מארס	אפר.	מאי	יוני	יולי	אוג.	ספט.	אוק.	נוב.	דצמ.
34.2	33.7	27.2	21.7	21.6	22.3	21.6	22.6	20.9	22.2	27.6
323.7	333.1	336.7	343.7	351.8	360.8	369.0	380.8	380.3	386.6	395.6
357.9	366.8	363.9	365.4	373.4	383.1	390.6	403.4	401.2	408.8	423.2
23.3	21.4	21.3	23.6	22.5	23.8	22.4	22.6	22.2	23.1	27.5
381.2	388.2	385.2	389.0	395.9	406.9	413.0	426.0	423.4	431.9	450.7
270.8	279.6	277.7	278.2	289.4	289.2	303.8	315.8	323.1	316.5	289.0
52.5	53.9	50.6	61.7	66.2	61.8	66.7	64.5	64.8	73.8	67.2
323.3	333.5	328.3	339.9	355.6	351.0	370.5	380.3	387.9	390.3	356.2
107.5	124.1	157.9	173.2	167.0	157.9	145.8	127.5	126.0	131.7	162.1
9.2	7.8	11.7	0.3	2.9	7.4	8.6	11.6	11.7	7.3	17.3
116.7	131.9	169.6	173.5	169.9	165.3	154.4	139.1	137.7	139.0	179.4
22.1	12.5	14.8	13.0	8.1	10.7	10.2	14.4	12.3	12.4	6.7
38.1	40.6	42.0	43.6	44.9	45.4	46.4	49.4	51.7	54.4	64.5
121.8	121.1	122.4	122.2	125.5	126.7	131.0	132.4	133.0	134.0	140.9
40.0	40.6	43.9	52.7	51.6	51.7	53.4	55.8	54.9	58.3	74.6
199.9	202.3	208.3	218.5	222.0	223.8	230.8	237.6	239.6	246.7	280.0
42.4	50.6	49.5	50.7	50.7	51.8	50.9	50.2	53.0	53.6	53.1
601.0	613.2	640.1	646.2	656.8	658.3	666.4	672.0	668.7	673.3	659.9

לוח י"ג-5

השינויים בנכסים הכספיים של הציבור והגורמים לפי הסוג, 1956-1958

(מיליוני ל"י)

העלייה או הירידה (—) ממוצע שנתי לממוצע שנתי				העלייה או הירידה (—) מסוף שנה לסוף שנה			
אחוזים		מיליוני ל"י		אחוזים		מיליוני ל"י	
מ-1957 ל-1958	מ-1956 ל-1957	מ-1957 ל-1958	מ-1956 ל-1957	מ-1957 ל-1958	מ-1956 ל-1957	מ-1957 ל-1958	מ-1956 ל-1957
נ כ ס י מ כ ס פ י י מ							
מזומנים							
8.4	13.2	19.3	26.9	8.9	1.1	20.5	2.6
פקדונות עובר ושב							
20.0	24.1	66.0	64.0	18.3	19.5	63.2	56.3
אמצעי תשלום							
15.2	19.4	85.3	90.9	14.5	11.4	83.7	58.9
פקדונות שהופקדו בתוכניות חיסכון ופקדונות לתקופה שאינה עולה על 3 חודשים							
60.0	63.8	17.4	11.3	77.7	67.3	28.2	14.6
סך הכל							
17.4	21.0	102.7	102.2	18.3	13.6	111.9	73.5
פקדונות בלתי נזילים							
23.5	19.3	34.1	23.4	38.7	18.3	60.1	24.0
סך כל הנכסים הכספיים							
18.6	20.6	136.8	125.6	22.2	14.5	172.0	97.5
חשבונות אחרים (נטו)							
—	—	5.4	1.2	—	—	9.1	-1.0
סך הכל							
18.3	19.4	142.2	126.8	22.3	13.5	181.1	96.5
ה ג ו ר מ י מ ל ש י נ ו י י מ							
ב נ כ ס י מ כ ס פ י י מ							
הרחבת אשראי לציבור							
18.2	15.7	59.0	44.1	18.2	19.7	65.2	58.8
השקעות בניירות ערך							
43.7	28.5	6.9	3.5	59.0	20.1	10.2	2.9
לא ממשלתיים							
19.4	16.3	65.9	47.6	20.1	19.7	75.4	61.7
סך הכל							
20.8	37.1	60.8	79.0	12.4	20.4	39.2	53.8
הרחבת אשראי לממשלה							
17.0	-0.1	21.8	-0.1	75.0	-14.7	76.9	-17.6
צבירת מטבע חוץ							
-32.6	1.6	-6.3	0.3	-60.8	-7.6	-10.4	-1.4
יתרות במעבר							
18.3	19.4	142.2	126.8	22.3	13.5	181.1	96.5
סך הכל							

4. צבירת יתרות מטבע חוץ

הרמה הממוצעת של יתרות מטבע חוץ (נטו) במערכת הבנקאות, היתה גבוהה בשנת 1958 ב-22 מיליון ל"י מרמתם הממוצעת בשנת 1957. בד בבד עם המגמה לגידול יתרות מטבע חוץ, חלו בהן גם התנודות העונתיות הרגילות. בחודשים ינואר עד אפריל חלה עלייה גדולה של 67 מיליון ל"י ביתרות, כיוון שחודשים אלו הם שיא של ההכנסות מהיצוא, מהמגביות וממלווה הפיתוח, ואין בהם תנודות עונתיות מובהקות להוצאות במטבע חוץ. בחודשים מאי עד נובמבר

לוח י"ג-6

יתרות נטו של מטבע חוץ במערכת הבנקאות, 1953-1958

(מיליוני ל"י)

(סוף התקופה)					התקופה
סך הכל (1)+(4)	במוסדות בנקאיים			בבנק ישראל	
	נכסים נטו (3)–(2)	התחייבויות	נכסים		
(5)	(4)	(3)	(2)	(1)	
23.0	15.0	14.0	29.0	8.0 **	1953 *
85.4	31.9	40.7	72.6	53.5	1954
105.2	21.7	33.1	54.8	83.5	1955
120.1	27.7	20.8	48.5	92.4	1956
102.5	19.7	34.9	54.6	82.8	1957
179.4	17.3	47.2	64.5	162.1	1958
114.9	21.1	32.9	54.0	93.8	1958 ינואר
116.7	9.2	43.8	53.0	107.5	פברואר
131.9	7.8	44.9	52.7	124.1	מארס
169.6	11.7	40.7	52.4	157.9	אפריל
173.5	0.3	47.4	47.7	173.2	מאי
169.9	2.9	44.8	47.7	167.0	יוני
165.3	7.4	42.9	50.3	157.9	יולי
154.4	8.6	42.5	51.1	145.8	אוגוסט
139.1	11.6	42.5	54.1	127.5	ספטמבר
137.7	11.7	40.5	52.2	126.0	אוקטובר
139.0	7.3	48.7	56.0	131.7	נובמבר
179.4	17.3	47.2	64.5	162.1	דצמבר

* ראה הערה * ללוח י"ג-1.

** יתרות מטבע חוץ במהלכת ההוצאה של בנק לאומי לישראל בע"מ.

פחתו היתרות ב־30 מיליון ל"י, כיוון שההכנסות מיצוא והעברות חד־צדדיות הן קטנות יחסית. בחודש דצמבר היתה עלייה נוספת של 40 מיליון ל"י, שמקורה בעיקר במלוות שהממשלה קיבלה מחוץ לארץ.

5. אשראי לממשלה

סכומו הממוצע של חוב הממשלה (נטו) למערכת הבנקאות, עלה ב־60.8 מיליון ל"י על הסכום הממוצע של שנת 1957. עלייה זו קטנה מהעלייה ברמה הממוצעת של אשראי לממשלה בשנת 1957, שהגיעה ל־79 מיליון ל"י (פירוט החוב מובא בלוח י"ג-7). חוב הממשלה למערכת הבנקאות עלה בכל חלקי השנה, פרט לחודש דצמבר אשר בו ירד חוב הממשלה ב־34 מיליון ל"י, עקב פרעון חלק מחוב הממשלה במטבע חוץ. בגלל הירידה הגדולה בחוב הממשלה בדצמבר, נמוך סכום העלייה בחוב הממשלה מסוף 1957 עד סוף 1958 (39.2 מיליון ל"י), מסכום עליית הרמה הממוצעת בשנת 1958 (60.8 מיליון ל"י).

מתוך גידול חוב הממשלה בסך של 39.2 מיליון ל"י, היו בלבד לבנק ישראל ואילו החוב למוסדות הבנקאיים גדל ב־21.5 מיליון ל"י.

ההלוואות השוטפות של בנק ישראל לממשלה עלו ב־25.6 מיליון ל"י, אולם במשך השנה פרעה הממשלה 2.2 מיליון ל"י על־חשבון מקדמת הביטחון. כן הוקטן ב־0.8 מיליון ל"י סכום ניירות הערך הממשלתיים שהוחזקו על־ידי הבנק. חוב הממשלה נטו לבנק ישראל, פחת ב־4.8 מיליון ל"י נוספות, כתוצאה מגידול ההון העצמי של בנק ישראל, המנוכה לצורך חישוב האשראי נטו מסכום האשראי של הממשלה. חלק מההלוואות השוטפות לממשלה ניתנו על־ידי בנק ישראל על סמך הגידול בחשבונות פז"ק.

במשך השנה ניתן חלק גדול מההלוואות הנוספות לממשלה לא על־ידי בנק ישראל אלא על־ידי מוסדות בנקאיים, שנתקבלו למעשה כנגד הלוואות מחוץ לארץ. במקרים מספר קיבל האוצר הלוואות מחוץ לארץ, בעיקר לצורך המרתן במטבע ישראלי. פעולה זו נעשתה באמצעות מוסדות בנקאיים בארץ, בשני שלבים: בשלב ראשון קיבלו בנקים בארץ הלוואות בחוץ־לארץ, ובשלב שני נתנו הבנקים בארץ הלוואות לאוצר. הלוואות אלה נרשמו על־כן כהלוואות שניתנו לאוצר על־ידי מוסדות בנקאיים בארץ. סכומן של הלוואות אלו, עלה בשנת 1958 ב־17.3 מיליון ל"י.

סכום ניירות הערך הממשלתיים שבידי המוסדות הבנקאיים, גדל בשנה הנסקרת ב־9.8 מיליון ל"י, בעיקר כתוצאה מההסדר שלפיו על המוסדות הבנקאיים להשקיע בניירות ערך ממשלתיים או בניירות ערך בערבות הממשלה, 60 אחוז מהכספים שהופקדו במסגרת תוכניות חיסכון מאושרות. באותה תקופה גדלו פקדונות הממשלה במוסדות הבנקאיים ב־5.6 מיליון ל"י והם הפחיתו את האשראי נטו לממשלה.

חוב הממשלה למערכת הבנקאות, מורכב בחלקו מסעיפים תקציביים ובחלקו הוא מופיע בחשבון חייבים וזכאים של הממשלה (חו"ז). אם נוציא מחוב הממשלה את הסעיפים, הרשומים כסעיפי

חוב הממשלה למערכת הבנקאות, 1953-1958

(מיליוני ל"י)

(סוף התקופה)

התקופה	בנק ישראל				מוסדות בנקאיים			
	אשראי שוטף (נטו)	אשראי לזמן ארוך וניירות ערך	בניכוי : חשבוניות הון	סך הכל	אשראי לזמן ארוך וניירות ערך	בניכוי : פקדונות (נטו)	סך הכל	סך כל חוב הממשלה
1953 *	—	**133.5	—	**133.5	12.0	33.8	7.9	171.4
1954	10.4	122.6	-0.5	133.5	9.5	25.4	15.6	152.8
1955	32.5	138.5	-0.1	171.1	17.1	22.6	10.9	199.9
1956	89.3	155.7	8.3	236.7	12.5	32.4	18.4	263.2
1957	68.6	217.8	15.1	271.3	28.5	32.7	15.5	317.0
1958	94.2	214.8	19.9	289.0	45.8	42.5	21.1	356.2
1958 ינואר	72.0	217.8	17.0	272.7	26.8	32.0	16.4	315.1
פברואר	69.1	218.4	16.7	270.8	35.7	32.1	15.3	323.3
מרס	77.9	218.3	16.6	279.6	36.1	32.6	14.8	333.5
אפריל	74.8	218.2	15.3	277.7	32.7	33.0	15.1	328.3
מאי	78.0	217.4	17.3	278.2	41.3	34.8	14.4	339.9
יוני	87.9	216.8	15.3	289.4	40.9	40.0	14.7	355.6
יולי	87.6	216.8	15.2	289.2	38.1	40.5	16.8	351.0
אוגוסט	103.9	216.8	16.9	303.8	41.4	40.4	15.2	370.5
ספטמבר	117.9	214.7	16.8	315.8	39.9	42.1	17.5	380.3
אוקטובר	128.4	214.7	20.0	323.1	40.6	40.3	16.1	387.9
נובמבר	124.9	214.6	23.1	316.5	50.3	40.4	16.9	390.3
דצמבר	94.2	214.8	19.9	289.0	45.8	42.5	21.1	356.2

* ראה הערה * ללוח י"ג-1.

** שטרי אוצר ושטרי מקרקעין במחלקת ההוצאה של בנק לאומי לישראל בע"מ.

הערה כללית:

בנק ישראל

אשראי שוטף (נטו): מקדמות לממשלה, מקדמות לממשלה במטבע חוץ, חשבוניות ממשלה אחרים, הפקדות במוסדות בנקאיים לשם מתן הלוואות לממשלה, בניכוי: פקדונות הממשלה, פקדונות הממשלה במטבע חוץ, פקדונות במוסדות ממשלתיים, פקדונות במוסדות כספיים בינלאומיים ופקדונות במוסדות אחרים.

אשראי לזמן ארוך וניירות ערך: שטרי אוצר, שטרי מקרקעין, ניירות ערך ממשלתיים ושטרי התחייבות של הממשלה לכיסוי המעות במחזור.

חשבוניות הון: הון הבנק, קרן מילואים, חשבוניות אחרים (התחייבויות), בניכוי: שטרי התחייבות של הממשלה לפירעון הון הבנק וחשבוניות אחרים (נכסים).

מוסדות בנקאיים

אשראי שוטף (נטו): הלוואות לממשלה, מקדמות לרכישת מלואות ממשלתיים, בניכוי: חשבוניות עובר ושכ של הממשלה ופקדונות ממשלה הנובעים ממכירת מלואות ממשלתיים (לא כולל הלוואות לממשלה מתוך פקדונות בנק ישראל).

אשראי לזמן ארוך וניירות ערך: מלואה ממשלתי 3%; ניירות ערך אחרים של הממשלה.

פקדונות (נטו): פקדונות הממשלה לזמנים קצובים ופקדונות למטרות מיוחדות ופקדונות הממשלה למתן הלוואות בתקציב הפיתוח, בניכוי: הלוואות מתוך פקדונות הממשלה.

הכנסה בתקציב — שהם ניירות ערך במערכת הבנקאות וחשבונות ההון של בנק ישראל — נקבל את סכום המימון באמצעות אשראי בנקאי שוטף, שאינו מופיע בתקציב אלא בחשבון חייבים וזכאים. סכום זה הגיע בשנת 1958 ל-37.3 מיליון ל"י.¹

הרחבת האשראי לממשלה בשנת 1957 היוותה משקל של 62 אחוזים בהרכב הגורמים לעליית אמצעי התשלום בעוד שבשנת 1958 היה משקל זה 43 אחוזים.

6. אשראי לציבור

(א) אשראי בנקאי ונזילות המוסדות הבנקאיים

הרמה הממוצעת של האשראי הבנקאי לציבור, במטבע ישראלי ובמטבע חוץ, עלתה בשנת 1958 על הרמה הממוצעת של שנת 1957, ב-59 מיליון ל"י או ב-18 אחוזים. שיעור הגידול היה גבוה במקצת משיעור העלייה של שנת 1957, בהשוואה לשנת 1956, אשר היה 15.7 אחוזים. קצב הגידול של האשראי לציבור הוחש בחלקה השני של השנה; בעוד שבחודשים ינואר עד אפריל, הורחב האשראי לציבור ב-5.9 מיליון ל"י בלבד, שהם כ-1.5 מיליון ל"י לחודש, הרי בחודשים מאי עד דצמבר, הורחב האשראי ב-59.3 מיליון ל"י, שהם למעלה מ-7 מיליון ל"י לחודש. קצב הרחבת האשראי הוחש במחצית השנייה של השנה עקב הגידול העונתי בצורכי האשראי לחקלאות בתקופה זו.

מסוף 1957 עד סוף 1958, גדל האשראי הבנקאי נטו לציבור ב-65.2 מיליון ל"י. סכום השטרות שנוכו על-ידי בנק ישראל פחת ב-24 מיליון ל"י, ולעומת זאת עלה האשראי שניתן לציבור על-ידי המוסדות הבנקאיים ב-89.2 מיליון ל"י.

הרחבת אשראי זו נתאפשרה ברובה על-פי אישורים של בנק ישראל, שניתנו בקשר להרחבת ייצור גדולה בחקלאות ובתעשייה, ובראש ובראשונה למוצרים שנועדו ליצוא או להחלפת יבוא. השיטות הטכניות שבאמצעותן הורחב האשראי יתוארו להלן.

בתחילת שנת 1958 נכנסו לתוקפן לראשונה, הוראות הנזילות החדשות.² הוראות אלו קובעות למוסדות הבנקאיים שיעור נזילות מינימאלי של 58 אחוזים, בין הנכסים הנזילים לבין פקדונות במטבע ישראלי לפי דרישה ולתקופה שאינה עולה על 18 חודשים.³ הנכסים הנזילים כוללים מזומנים, יתרות בבנק ישראל, יתרות בבנקים אחרים (נטו) ושטרי אוצר.

נגיד בנק ישראל רשאי להתיר למוסדות בנקאיים, לנכות מסכום הנכסים הנזילים הנדרש, את ההלוואות שאושרו לצורך זה על-ידי בנק ישראל, בשיעור של 20 אחוז מהיקף הפקדונות החייבים בנזילות. הלוואות אלה נחשבות כנכס נזיל לצורך חישוב שיעור הנזילות בו חייבים המוסדות הבנקאיים. כשבנק ישראל נתן אישורים אלה במלוא השיעור שהוא רשאי לתת, מגיע ל-38 אחוזים שיעור הנזילות האפקטיבי, הנדרש מהמוסדות הבנקאיים, שאינו כולל שחרורים מנזילות.

המוסדות הבנקאיים עודם מוגבלים בהוראות נפח האשראי, אשר קבעו את נפח האשראי

¹ דיון מלא על הפעולות הכספיות של הממשלה מובא בפרק ט"ו, "הפעולות הכספיות של הסקטור הציבורי",

² פירוס הוראות הנזילות ראה דו"ח בנק ישראל לשנת 1957.

³ פרט לפקדונות שהופקדו במסגרת תוכניות חיסכון, שבעבורם יש הסדרים מיוחדים שיצוינו להלן.

אשראי לציבור באמצעות מערכת הבנקאות, 1953-1958

(מיליוני ל"י)

(סוף התקופה)

התקופה	מאמצעי בנק ישראל	מאמצעי מוסדות בנקאיים	סך כל האשראי הבנקאי (1)+(2)	כנגד פקדונות הממשלה	מפקדונות הממשלה למתן הלוואות	סך כל האשראי לציבור (3)+(4)+(5)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1953 *	—	204.5	204.5	7.0	47.7	259.2
1954	—	231.4	231.4	22.8	69.3	323.5
1955	15.7	240.1	255.8	38.6	104.3	398.7
1956	35.1	264.1	299.2	46.8	134.1	480.1
1957	51.6	306.4	358.0	60.1	160.6	578.7
1958	27.6	395.6	423.2	64.8	199.2	687.2
1958 ינואר	43.3	321.3	364.6	63.4	157.2	585.2
פברואר	34.2	323.7	357.9	64.8	164.9	587.6
מרס	33.7	333.1	366.8	75.8	169.6	612.2
אפריל	27.2	336.7	363.9	76.6	170.8	611.3
מאי	21.7	343.7	365.4	72.2	176.3	613.9
יוני	21.6	351.8	373.4	70.3	178.8	622.5
יולי	22.3	360.8	383.1	70.8	180.4	634.3
אוגוסט	21.6	369.0	390.6	67.8	182.4	640.8
ספטמבר	22.6	380.8	403.4	63.9	186.9	654.2
אוקטובר	20.9	380.3	401.2	62.2	187.4	650.8
נובמבר	22.2	386.6	408.8	60.5	192.1	661.4
דצמבר	27.6	395.6	423.2	64.8	199.2	687.2

* ראה הערה • ללוח י"ג-9.

לפי היקפו בסוף שנת 1953, עם מספר העלאות שנעשו בשנים 1954 עד 1957. אולם בנק ישראל נוהג להרשות להם להגדיל את האשראי מעל לנפח, במידה שיש להם עודף בנכסים נוילים.

בנק ישראל מאשר שחרורים מנוילות ומנפח, למתן הלוואות למטרות שהוא רואה אותן כבעלות עדיפות מבחינת המשק, ובייחוד למימון ייצור ליצוא או להחלפת יבוא. אולם יש להביא בחשבון כי שחרורים אלה מעלים את שיעור הנוילות הממוצע של המוסדות הבנקאיים (כולל שחרורים מנוילות) מעל לשיעור של 58 אחוזים, ולפיכך מאפשרים להם הרחבת אשראי נוספת במסגרת הנוילות הרגילה.

הוראות הנוילות הרגילות אינן מתייחסות לפקדונות, שהופקדו במסגרת תוכניות חיסכון

מאושרות. לפקדונות אלה יש הסדרים מיוחדים, לפיהם על המוסדות הבנקאיים להשקיע 60 אחוז מכספי הפקדונות בניירות ערך שאושרו לצורך זה על-ידי האוצר ובנק ישראל או להפקידם בבנק ישראל (פקדונות אלה אינם נחשבים לנכסים נזילים לגבי פקדונות אחרים במטבע ישראלי). ו-40 האחוז הנותרים מיועדים להרחבת אשראי, מזה 25 אחוזים למטרות שאושרו על-ידי האוצר ובנק ישראל ו-15 אחוזים לפי ראות עיניו של המוסד הבנקאי.

בשנת 1958 הגיעו כמעט כל הבנקים לנפח האשראי שנקבע להם, ולכן נעשה חלק גדול מהרחבת האשראי, במסגרת הוראות הנזילות, על-ידי שחרורים מנפח שניתנו על-ידי בנק ישראל. מיתרת האשראי, שנתנו המוסדות הבנקאיים לציבור בסוף שנת 1958 בסכום כולל של כ-380 מיליון ל"י, היו 105 מיליון ל"י על-פי שחרורים מבנק ישראל מנפח, מנזילות או משניהם.

הסדרת היקף האשראי באמצעות הוראות נזילות, מאפשרת למוסדות הבנקאיים להרחיב את האשראי, ככל שגדל סכום הנכסים הנזילים שבידיהם עד שיגיעו לשיעור נזילות של 38 אחוזים, במידה שהם ממלאים אחרי תנאי ההכונה האיותית. סכום הנכסים הנזילים שבידי המוסדות הבנקאיים עלה בשנת 1958 ב-25 מיליון ל"י בערך, ומלבד זאת ניתנו במשך השנה 26 מיליון ל"י אשראי על-פי שחרורים מנזילות. נוסף לכך איפשרה הפקדת 26 מיליון ל"י במסגרת תוכניות חיסכון, הרחבת האשראי של כ-11 מיליון ל"י.

בחודשים הראשונים של השנה, כאשר גדלה מאוד הנזילות של המוסדות הבנקאיים, ביקש בנק ישראל לצמצם את עודף הנכסים הנזילים שברשותם. לצורך זה צמצם בנק ישראל את סכום השטרות שניכה, על-ידי שנמנע לחדש שטרות שנפרעו, ואף מכר למוסדות הבנקאיים שטרות שמועד פרעונם טרם הגיע. יתרת סכומם של השטרות שנוכו על-ידי בנק ישראל ירדה, מ-51.6 מיליון ל"י בסוף 1957 עד למינימום של 21.6 מיליון ל"י במאי ויוני 1958, ומאז ועד נובמבר כמעט לא חל שינוי בסכום זה, ורק בחודש דצמבר גדל סכום השטרות שנוכו ב-5 מיליון ל"י בערך. הירידה חלה בשטרות שנוכו במטבע ישראלי בלבד, ולעומת זאת, לא חלו שינויים ניכרים בסכום השטרות שנוכו במטבע חוץ, שמטרתם מימון יבוא לשם יצוא, או מימון יצוא באשראי ללקוחות בחוץ לארץ.

גידול הנכסים הנזילים שבידי המוסדות הבנקאיים, נבע ברובו מצבירת יתרות מטבע חוץ בבנק ישראל בסכום של 79.3 מיליון ל"י במשך השנה, בעוד שהאשראי אשר נתן בנק ישראל לממשלה ונכיון-המשנה לציבור צומצם ב-6.3 מיליון ל"י, דבר שהפחית את סכום הנכסים הנזילים שבידי המוסדות הבנקאיים בסכום זה. פעולות בנק ישראל הגדילו, איפוא, את סכום הנכסים הנזילים שלהם ב-73 מיליון ל"י. לעומת זאת גדל סכום המזומנים שבידי הציבור ב-20.5 מיליון ל"י, פעולה שהקטינה את הנכסים הנזילים שבידי המוסדות הבנקאיים בסכום זה. כתוצאה מכל הגורמים האלה, עלו המזומנים בקופות המוסדות הבנקאיים והפקדונות שהוחזקו על-ידם בבנק ישראל ב-52.5 מיליון ל"י, שמהם 36.0 מיליון ל"י נכסים נזילים. יתר הפקדונות בבנק ישראל, שאינם נחשבים לנזילים, בסכום של 16.5 מיליון ל"י הם גידול סכום הפקדונות, שהמוסדות הבנקאיים חייבים להחזיק בבנק ישראל בקשר לתוכניות חיסכון ובקשר לאשראים דוקומנטאריים. יחד עם זה פחתו במשך השנה ב-11.1 מיליון ל"י היתרות בבנקים אחרים (נטו). בסיכום עלה במשך השנה סך כל הנכסים הנזילים שבידי המוסדות הבנקאיים, ב-24.9 מיליון ל"י.

מתוך הגידול בנכסים נזילים היו 35.2 מיליון ל"י יתרות נזילות בבנק ישראל, מזה: 13.2

לוח י"ג-9
נכסים נזילים בידו המוסדות הבנקאיים, 1955-1958

(מיליוני ל"י)

התקופה	אשראי בנק ישראל		מטבע חוץ נסו בבנק ישראל	יתרות במוסדות הבנקאיים (נסו)	סך הכל (1)+(2) +(3)+(4)	בניכוי :			נכסים נזילים (5)-(8)
	לממשלה	לציבור				המוזמנים בידי הציבור	יתרות מוסדות בנקאיים בבנק ישראל שאינם נכסים נזילים *	סך כל הבניכויים (6)+(7)	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1955	15.7	171.1	83.5	26.1	296.4	172.5	5.1	177.6	118.8
1956	35.1	236.7	92.4	17.9	382.1	228.3	17.9	246.2	135.9
1957	51.6	271.3	82.8	19.3	425.0	230.9	32.8	263.7	161.3
1958	27.6	289.0	162.1	8.2	486.9	251.4	49.3	300.7	186.2
1958 ינואר	43.3	272.7	93.8	16.0	425.8	236.8	34.7	271.5	154.2
פברואר	34.2	270.8	107.5	18.6	431.1	239.8	32.9	272.7	158.4
מארס	33.7	279.6	124.1	18.4	455.8	245.1	40.9	286.0	169.8
אפריל	27.2	277.7	157.9	16.7	479.5	245.3	43.1	288.4	191.1
מאי	21.7	278.2	173.2	14.3	487.4	246.0	44.6	290.6	196.7
יוני	21.6	289.4	167.0	16.0	494.0	248.4	42.2	290.6	203.4
יולי	22.3	289.2	157.9	15.0	484.4	254.4	42.0	296.4	188.0
אוגוסט	21.6	303.8	145.8	16.2	487.4	254.8	42.1	296.9	190.5
ספטמבר	22.6	315.8	127.5	17.7	483.6	259.9	42.8	302.7	181.0
אוקטובר	20.9	323.1	126.0	15.1	485.1	256.5	42.3	298.8	186.2
נובמבר	22.2	316.5	131.7	15.5	485.9	259.6	43.6	303.2	182.7
דצמבר	27.6	289.0	162.1	8.2	486.9	251.4	49.3	300.7	186.2

* פקדונות שהופקדו בקשר לתוכניות היסכון ולאשראים דוקומנטאריים ופקדונות כמטבע חוץ.

מיליון ל"י יתרות חובה, שעל המוסדות הבנקאיים להחזיק בשיעור של 15 אחוזים מסך כל הפקדונות החייבים בנוילות במטבע ישראלי ו-22 מיליון ל"י עודפי יתרות.

לוח י"ג-10

הנוילות של המוסדות הבנקאיים במטבע ישראלי, 1955-1958

(מיליוני ל"י)

(סוף התקופה)

התקופה	יתרות נוילות בבנק ישראל		מזומנים בקופות המוסדות הבנקאיים (נ"ט)	יתרות במוסדות הבנקאיים (נ"ט)	סך כל הנכסים הנוילים (3)+(4)+(5)	פקדונות החייבים בנוילות במטבע ישראלי (7)	שיעור הנוילות בפועל $\frac{(6)}{(7)} \times 100$
	יתרות * חובה (1)	יתרות עודפות (2)					
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(8)
1955	43.1	38.6	81.7	11.1	26.1	118.9	39.6
1956	47.1	59.4	106.5	11.6	17.9	136.0	40.9
1957	57.8	72.3	130.1	11.9	19.3	161.3	40.9
1958	71.0	94.3	165.3	12.7	8.2	186.2	38.9
1958 ינואר	57.8	68.7	126.5	11.7	16.0	154.2	38.6
פברואר	59.1	68.8	127.9	11.9	18.6	158.4	38.8
מארס	59.9	78.5	138.4	13.0	18.4	169.8	40.8
אפריל	61.2	100.5	161.7	12.7	16.7	191.1	42.9
מאי	62.4	107.6	170.0	12.4	14.3	196.7	43.7
יוני	66.8	108.1	174.9	12.5	16.0	203.4	44.2
יולי	67.5	92.4	159.9	13.1	15.0	188.0	40.8
אוגוסט	69.1	92.1	161.2	13.1	16.2	190.5	40.4
ספטמבר	69.2	79.4	148.6	14.7	17.7	181.0	38.1
אוקטובר	70.8	87.2	158.0	13.1	15.1	186.2	39.3
נובמבר	71.2	82.2	153.4	13.8	15.5	182.7	38.5
דצמבר	71.0	94.3	165.3	12.7	8.2	186.2	38.9

* היתרות שהמוסדות הבנקאיים חייבים להחזיק בבנק ישראל בשיעור של 15 אחוזים מסכום הפקדונות, עליהם חלות חוראות הנוילות שני חודשים לפני התאריך הנדון.

שיעור הנוילות של המוסדות הבנקאיים, אשר היה 40.9 אחוזים בסוף שנת 1957, עלה בחלקה הראשון של השנה, לרגל גידול רב ביתרות מטבע חוץ בבנק ישראל וגידול קטן יחסי באשראי, והגיע בחודש יוני למכסימום של 44.2 אחוזים. לאחר מכן, כאשר פחת סכומן של יתרות מטבע חוץ בבנק ישראל וגבר קצב הרחבת האשראי, ירד שיעור הנוילות, והגיע בסוף דצמבר ל-38.9 אחוזים (ראה לוח י"ג-10).

היקף האשראי לזמן קצר, כנגד פקדונות הממשלה, הניתן באמצעות המוסדות הבנקאיים לחייבים במסים וליבואנים במסגרת השילומים והמענק האמריקאי, היה גבוה בסוף 1956 ב-4.7 מיליון ל"י מאשר בסוף 1957, בעוד שבשנת 1957 גדל האשראי מסוג זה ב-13.3 מיליון ל"י. בחודשים ינואר עד אפריל 1958 חל גידול רב באשראי שניתן ליבואנים, אולם חזר ופחת מחודש מאי ואילך. ביתרות האשראי לחייבים במסים ובמכס, חלו תנודות קטנות בלבד.

האשראי שניתן על-ידי המוסדות הבנקאיים מתוך פקדונות הממשלה במסגרת תקציב הפיתוח, הורחב ב-38.6 מיליון ל"י, בהשוואה לגידול של 26.5 מיליון ל"י בשנת 1957. שני סוגי אשראי אלה הם למעשה אשראי לציבור שניתן על-ידי הממשלה, אלא שהמוסדות הבנקאיים מקבלים על עצמם את הסיכון ודואגים לגביית הקרן והריבית. כיוון שלכל האשראי הזה יש כיסוי מלא, בצורה של פקדונות הממשלה שאינם ניתנים למשיכה, אין פקדונות והלוואות אלו משפיעים ישירות, לא על סכום אמצעי התשלום ולא על נזילות המוסדות הבנקאיים.

(ג) י י ע ו ד ה א ש ר א י

עודף הביקוש לאשראי מחייב שיטה של הכוונה, אשר תאפשר את הפניית האשראי המוגבל למטרות בעלות עדיפות מבחינת המשק. השיקולים החשובים במתן האשראי הן המטרות לעידוד היצוא, עידוד הייצור של תחליפי יבוא ועידוד הייצור באזורי פיתוח.

לגבי החקלאות עובדו, על-ידי בנק ישראל ומשרד החקלאות, קריטריונים למתן אשראי, המבוססים על צורכי ההון החוזר באותם הגידולים שנקבעו כבעלי עדיפות מבחינת המשק. בנק ישראל ממציא למוסדות שחרורים מנזילות ונפת, בהתאם לשטחי הגידול המאושרים על-ידי משרד החקלאות. מלבד זאת ניתנים גם אישורים להלוואות בהתאם לשיקולים הכלליים בנוגע להרחבת האשראי, לענפי חקלאות אשר לגביהם אין הסדר כולל מסוג זה.

בתעשייה מוגשות בקשות המפעלים להלוואות למוסדות הבנקאיים. חלק מהכוונה האשראי לתעשייה נעשה על-ידי הנחיות כלליות וחלק באמצעות אישורים להלוואות ספציפיות, הניתנים על-ידי בנק ישראל או באמצעות קרנות משותפות של המוסדות הבנקאיים עם הממשלה.

במסגרת ההכוונה נעשו סידורים המבטיחים מימון יצוא של הזמנות מקרן ליצוא, שסכומה בסוף 1958 הגיע ל-21.4 מיליון ל"י. השתתפות הממשלה בקרן זו מגיעה לשני שלישים והשתתפות הבנקים לשליש. משרד המסחר והתעשייה מאשר הלוואות מקרן זו למימון ייצור בשביל הזמנות מחוץ לארץ. יתרת ההלוואות שניתנו על-ידי קרן זו עלתה מ-5.8 מיליון ל"י בסוף שנת 1957 ל-16 מיליון ל"י בסוף שנת 1958.

בנק ישראל מממן, באמצעות נכיון-משנה במטבע חוץ, יבוא לשם יצוא ושטרות של לקוחות בחוץ לארץ. יתרת השטרות שנוכו במטבע חוץ על-ידי בנק ישראל למימון יבוא לשם יצוא, פחת מ-8.8 מיליון ל"י בסוף 1957 ל-5.7 מיליון ל"י בסוף 1958. סכומם של השטרות האחרים, שנוכו במטבע חוץ, פחת בתקופה זו מ-12.7 מיליון ל"י ל-12.2 מיליון ל"י. בנק ישראל והקרן ליצוא מבטיחים בצורה זו, חלק ניכר מצורכי האשראי ליצוא, אשר בשבילו יש הזמנות.

האשראי הבנקאי * לפי ענף הייעוד והמקור, 1958

אשראי בנקאי						ייעוד האשראי
סך כל האשראי הבנקאי (4) + (5)	אשראי כנגד פקדונות הממשלה	סך הכל (1) + (2) + (3)	ללא הכוונה	בהכונת בנק ישראל		
			מאמצעי מוסדות בנקאיים	מאמצעי מוסדות בנקאיים	מאמצעי בנק ישראל	
			(6)	(5)	(4)	
מיליוני ל"י						
115.5	6.4	109.1	43.7	60.9	4.5	חקלאות
130.5	31.7	98.8	75.7	17.4	5.7	תעשייה
28.2	4.0	24.2	18.9	5.3	—	בנייה
54.0	7.4	46.6	44.5	1.9	0.2	מסחר
21.4	0.8	20.6	1.9	4.5	14.2	שירותים ציבוריים
7.0	0.3	6.7	4.8	1.9	—	רשויות מקומיות
7.5	0.2	7.3	7.3	—	—	מוסדות אשראי וכספים
14.8	—	14.8	0.8	11.2	2.8	מוסדות לאומיים
25.9	6.7	19.2	16.8	2.2	0.2	שירותים
68.1	7.2	60.9	60.6	0.3	—	שונות
472.9	64.7	408.2	275.0	105.6	27.6	סך הכל
אחוזים						
24.4	9.9	26.8	15.9	57.6	16.3	חקלאות
27.6	49.0	24.3	27.6	16.5	20.6	תעשייה
6.0	6.2	5.9	6.9	5.0	—	בנייה
11.4	11.4	11.4	16.2	1.8	0.7	מסחר
4.5	1.2	5.0	0.7	4.3	51.5	שירותים ציבוריים
1.5	0.5	1.6	1.7	1.8	—	רשויות מקומיות
1.6	0.3	1.8	2.6	—	—	מוסדות אשראי וכספים
3.1	—	3.6	0.3	10.6	10.2	מוסדות לאומיים
5.5	10.4	4.7	6.1	2.1	0.7	שירותים
14.4	11.1	14.9	22.0	0.3	—	שונות
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכל

* אינו כולל אשראי שניתן עלידי בנק החקלאות לישראל.

האשראי הבנקאי לפי ענף הייעוד*, 1954-1958

1958	1957	1956	1955	1954	ייעוד האשראי
מיליוני ל"י					
115.5	102.3	85.3	68.8	54.2	חקלאות
130.5	107.9	92.8	77.2	57.3	תעשייה
28.2	27.4	21.4	19.8	31.8	בנייה
54.0	44.0	36.7	37.5	37.0	מסחר
21.4	27.3	13.3	4.4	8.2	שירותים ציבוריים
7.0	6.0	4.5	3.3	4.4	רשויות מקומיות
7.5	9.3	10.5	5.6	6.9	מוסדות אשראי וכספים
14.8	11.0	3.1	3.0	3.5	מוסדות לאומיים
25.9	17.1	16.1	13.7	10.4	שירותים
68.1	52.9	44.9	44.9	30.0	שונות
472.9	405.2	328.6	278.2	243.7	סך הכל
אחוזים					
24.4	25.2	26.0	24.7	22.2	חקלאות
27.6	26.6	28.2	27.7	23.5	תעשייה
6.0	6.8	6.5	7.1	13.0	בנייה
11.4	10.9	11.2	13.5	15.2	מסחר
4.5	6.7	4.0	1.6	3.4	שירותים ציבוריים
1.5	1.5	1.4	1.2	1.8	רשויות מקומיות
1.6	2.3	3.2	2.0	2.8	מוסדות אשראי וכספים
3.1	2.7	0.9	1.1	1.4	מוסדות לאומיים
5.5	4.2	4.9	4.9	4.3	שירותים
14.4	13.1	13.7	16.2	12.4	שונות
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכל

* אינו כולל אשראי שניתן על-ידי בנק החקלאות לישראל.

קרן שנייה בהיקף של 27.8 מיליון ל"י העומדת לרשות משרד המסחר והתעשייה, היא הקרן להון חוזר, שבה נכללת גם הקרן לתעסוקה. הממשלה והבנקים משתתפים בקרן זו שווה בשווה, בשיעור של 50 אחוז. מדיניות משרד המסחר והתעשייה היא, לאשר למפעלים הלוואות מכספי קרן זו למימון חודש אחד של ייצור. יתרת ההלוואות שניתנו על-ידי הקרן עלתה מ-17.5 מיליון ל"י בסוף 1957 ל-19.5 מיליון ל"י בסוף 1958.

הבקשות להלוואות שמעבר להיקף הנפח שנקבע למוסד הבנקאי, ולשחרורים מנוילות, וכן כל הבקשות לנכיון-משנה, מופנות על-ידי המוסדות הבנקאיים לבנק ישראל. בנק ישראל מאשר את מתן ההלוואות בהתאם לעדיפות ייעודן, והוא מבכר שההלוואה תינתן על-ידי המוסד הבנקאי עצמו, אם מצב נוילותו מרשה זאת. בדרך כלל, מנכה בנק ישראל שטות במטבע ישראלי, רק במקרה שהמוסד הבנקאי אתו קשור המפעל כבר מיצה את אפשרויות האשראי במסגרת הוראות הנוילות ולא נמצא מוסד בנקאי אחר שיכול ומעוניין לבצע את ההלוואה, או שהיקף ההלוואה הנדרשת גדול מכדי שבנק מסחרי יוכל מאמצעיו לקבל אותה על עצמו במלואה.

לוח י"ג-11 מראה שחלוקת האשראי בין הענפים הניתן בהכוונת בנק ישראל, שונה מאוד מהאשראי שניתן ללא הכוונה. מהאשראי של המוסדות הבנקאיים, שניתן ללא הכוונה, היו 27.6 אחוזים לתעשייה ו-15.9 אחוזים לחקלאות. ענף המסחר קיבל חלק גדול יחסית — 16.2 אחוזים ושונים 22 אחוזים.

מהאשראי שניתן על-ידי המוסדות הבנקאיים בהכוונת בנק ישראל, בצורת שחרורים מנוילות ומנפח היה חלק הארי — כשלושה רבעים — לחקלאות ולתעשייה, שקיבלו 43.5 אחוזים מהאשראי הבלתי מכונן, בעוד שענפים אחרים קיבלו סכומים קטנים בלבד. יותר ממחצית נכיון-המשנה ניתנה לשירותים ציבוריים הכוללים בעיקר חברות ממשלתיות גדולות, כגון: חברת השילומים, מקורות, חברת החשמל ו"אל-על", ויתרת הסכום ניתנה בעיקרה לתעשייה ולחקלאות.

הודות להגדלת חלקו של האשראי המכונן בסך כל האשראי מאמצעי המוסדות הבנקאיים, שונה הרכב האשראי לענפים בשנים 1954 עד 1958. חלקה של החקלאות בסך כל האשראי עלה מ-22.2 ל-24.4 אחוזים ושל התעשייה מ-23.5 ל-27.6 אחוזים (לוח י"ג-12).

ריכוז המוסדות הבנקאיים

בשנת 1958 נמשכה המגמה של התרחבות המוסדות הבנקאיים ופתיחת סניפים חדשים. במשך השנה נפתחו על-ידי המוסדות הבנקאיים 31 סניפים חדשים. 26 מהם נפתחו על-ידי 3 הבנקים הגדולים: בנק לאומי לישראל בע"מ, בנק דיסקונט לישראל בע"מ ובנק הפועלים, ו-5 נפתחו על-ידי בנקים אחרים. לעומת זאת פחת מספר האגודות השיתופיות לאשראי ב-7 (8 משרדים), 4 מהן, נתמזגו עם מוסדות בנקאיים קיימים, 2 חדלו לפעול כמוסדות בנקאיים ופעלו כמוסדות כספיים מסוג אחר, ואגודה אחת פורקה. בסך הכל נוספו למוסדות הבנקאיים במשך השנה 23 משרדים חדשים בהשוואה ל-21 משרדים בשנת 1957. מ-418 המשרדים שהיו קיימים בסוף שנת 1958 היו 222 משרדים, שהם 53 אחוזים של המוסדות הבנקאיים הגדולים.

המוסדות הבנקאיים ופניפיהם, 1955-1958

(סוף התקופה)

1958	1957	1956	1955	
				3 הבנקים הגדולים
3	3	3	3	משרדים ראשיים
219	193	114	104	סניפים
222	196	117	107	סך הכל
				בנקים אחרים
24	24	24	22	משרדים ראשיים
72	67	61	52	סניפים
96	91	85	74	סך הכל
				אגודות שיתופיות לאשראי
52	59	93	94	משרדים ראשיים
48	49	79	74	סניפים
100	108	172	168	סך הכל
				כל המוסדות הבנקאיים
79	86	120	119	משרדים ראשיים
339	309	254	230	סניפים
418	395	374	349	סך הכל

בלוח י"ג-14 ניתנת חלוקת מספר סעיפים של מאזני המוסדות הבנקאיים לפי חלוקתם בין שלוש הבנקים הגדולים, בנקים אחרים ואגודות שיתופיות לאשראי. חלקם של הבנקים הגדולים לא נשתנה במשך השנה באף אחד מהסעיפים העיקריים במאזן. בסוף שנת 1958, כמו בסוף שנת 1957, היה גדול חלקם של הבנקים הגדולים בסך כל הפקדונות ובסך כל המזומנים והיתרות בבנק ישראל, גדול מחלקם בסך כל האשראי.

המזומנים והיתרות בבנק ישראל, האשראי והפקדונות לפי גודל המוסדות הבנקאיים,

1955-1958

(אחוזים)

סך הכל	האגודות השיתופיות לאשראי	הבנקים האחרים	3 הבנקים הגדולים והבנקים הקשורים בהם
מזומנים ויתרות בבנק ישראל			
100	17	27	56 1955
100	13	22	65 1956
100	9	24	67 1957
100	9	25	66 1958
הלוואות לציבור מאמצעי המוסדות הבנקאיים			
100	23	26	51 1955
100	22	27	51 1956
100	17	23	60 1957
100	15	25	60 1958
פקדונות עובר ושב			
100	21	25	54 1955
100	21	24	55 1956
100	15	24	61 1957
100	14	24	62 1958
פקדונות אחרים			
100	23	25	52 1955
100	21	18	61 1956
100	13	21	66 1957
100	11	21	68 1958

מבנה הנכסים וההתחייבויות של המוסדות הבנקאיים

סך כל הנכסים וההתחייבויות של המוסדות הבנקאיים גדל בשנת 1958 ב־225 מיליון ל"י — אחוז בקירוב. התופעה הבולטת ביותר בהשוואת הנכסים וההתחייבויות לסוף שנת 1957 ולסוף שנת 1958 היא, שלא חל גידול בחשבונות המקבילים, בעוד שהעלייה בנכסים וההתחייבויות האחרים עלתה על 25 אחוזים.

בגלל שיפור סדרי הסליקה¹ בשנת 1958 ובמיוחד החשת הסליקה ביום האחרון של השנה, ירד סכום היתרות המוחזקות במוסדות בנקאיים אחרים ב־15 מיליון ל"י וסכום היתרות המוחזקות בשביל מוסדות בנקאיים אחרים ב־4 מיליון ל"י. כתוצאה מכך חלה ירידה של 4 מיליון ל"י בסעיף המקביל "יתרות מוחזקות במוסדות בנקאיים ובעבורם", וירידה של 11 מיליון ל"י ביתרות נטו במוסדות בנקאיים שהיו היתרות במעבר.

באופן יחסי גדלו בהרבה ההלוואות לממשלה וההשקעות בניירות ערך. עליית ההשקעות בניירות ערך היא בעיקר בניירות ערך ממשלתיים או בניירות ערך בערבות הממשלה, מאחר שהמוסדות הבנקאיים חייבים להשקיע בניירות ערך מסוג זה 60 אחוז מהפקדונות, שהופקדו אצלם במסגרת תוכניות חיסכון מאושרות, וחלק מכספי קופות התגמולין המופקדים אצלם.²

הגידול הרב ביותר, כפי שצוין בתחילת הפרק, הוא בצד ההתחייבויות בפקדונות נזילים שאינם פקדונות עובר ושב. על אלה נמנים הפקדונות, שהופקדו בתוכניות חיסכון, אשר קיבלו במשך השנה עידוד מיוחד, ופקדונות לזמנים קצובים שהופקדו לתקופה שאינה עולה על 3 חודשים. גידול רב חל גם בפקדונות שהופקדו לתקופות ארוכות יותר, בעוד שהעלייה בפקדונות עובר ושב היתה קטנה יחסית.

התחייבויות המוסדות הבנקאיים לחוץ לארץ גדלו יותר מאשר פקדונות מטבע חוץ וניירות הערך של חוץ לארץ שהיו ברשותם. בעיקר מפני שהם לקחו הלוואות מחוץ לארץ לצורך מתן הלוואות לממשלה; חלה איפוא הרעה יחסית במצב מטבע החוץ שלהם. מצד שני היה הגידול בסך כל הפקדונות נמוך במקצת מהגידול של סך המזומנים והיתרות בבנק ישראל, ולפיכך חלה עלייה בשיעור היחסי שביניהם.

הכנסות והוצאות של המוסדות הבנקאיים

רווחי המוסדות הבנקאיים, לפני ניכוי מס הכנסה ומס רווחי חברות, עלו מ־4 מיליון ל"י בשנת 1957 ל־5.4 מיליון ל"י בשנת 1958, ושיעור הרווח על ההון העצמי עלה מ־14 אחוזים ל־17.2 אחוזים. העלייה כולה חלה ברווחי הבנקים ואילו ברווחי האגודות השיתופיות לא חל שינוי. רווחי הבנקים עלו מ־3.2 מיליון ל"י ל־4.6 מיליון ל"י, ושיעור הרווח על ההון העצמי — מ־15.6 אחוזים ל־20.1 אחוזים. שיעור הרווח מסך כל ההכנסות של כל המוסדות הבנקאיים

¹ ראה פרק י"ח, "הפעולות הרגילות של בנק ישראל".

² ראה פרק ט"ז, "החיסכון האיש".

הנכסים וההתחייבויות של המוסדות הבנקאיים, 1957-1958

(מיליוני ל"י)

העלייה או הירידה (-) מ' 1957 ל' 1958		אחוזים		מיליוני ל"י		הנכסים וההתחייבויות
מיליוני ל"י	אחוזים	1958	1957	1958	1957	
נכסים						
30.1	52.7	20.8	20.1	227.5	174.8	מזומנים ויתרות בבנק ישראל
29.1	89.2	36.2	35.2	395.6	306.4	הלוואות לציבור
57.9	17.2	4.3	3.4	46.9	29.7	הלוואות לממשלה
19.6	43.3	24.1	25.4	264.0	220.7	הלוואות לציבור מפקדונות הממשלה
18.1	9.9	5.9	6.3	64.5	54.6	נכסים במטבע חוץ
40.0	20.0	6.4	5.8	70.0	50.0	ניירות ערך
23.9	3.3	1.6	1.6	17.1	13.8	נכסי דלא נידי
-57.5	-11.1	0.7	2.2	8.2	19.3	יתרות (נטו) במוסדות בנקאיים
25.8	224.5	100.0	100.0	1,093.8	869.3	סך הכל
התחייבויות						
18.3	63.2	37.3	39.7	408.5	345.3	פקדונות עובר ושב
77.7	28.2	5.9	4.2	64.5	36.3	פקדונות נזילים אחרים *
38.7	60.1	19.7	17.9	215.5	155.4	פקדונות בלתי-נזילים
35.2	12.3	4.3	4.0	47.2	34.9	התחייבויות לחוץ לארץ
20.6	48.8	26.2	27.3	286.1	237.3	פקדונות הממשלה
19.8	7.9	4.4	4.6	47.8	39.9	הון עצמי
19.8	4.0	2.2	2.3	24.2	20.2	חשבונות אחרים (נטו)
25.8	224.5	100.0	100.0	1,093.8	869.3	סך הכל
חשבונות מקבילים						
-13.4	-4.0			25.9	29.9	יתרות של בנקים ובעבור בנקים
						התחייבויות של לקוחות
—	-0.1			195.0	195.1	וערבויות לחשבון לקוחות
8.2	5.1			67.2	62.1	חשבונות אחרים
0.3	1.0			288.1	287.1	סך הכל
19.5	225.5			1,381.9	1,156.4	סך הכל כללי

* פקדונות שהופקדו בתוכניות חיסכון ופקדונות שהופקדו לתקופה קצרה מ' 8 חודשים.

עלה מ-6.4 אחוזים בשנת 1957 ל-7 אחוזים בשנת 1958 ושל הבנקים בלבד מ-6 אחוזים ל-6.9 אחוזים.

לוח י"ג-16

הכנסות והוצאות המוסדות הבנקאיים, 1957-1958

(אלפי ל"י)

הסעיף	אלפי ל"י		אחוזים		העלייה מ-1957 ל-1958	
	1957	1958	1957	1958	מיליוני ל"י	אחוזים
הכנסות						
ריבית ועמלות על הלוואות ושטרות שנוכו	41,555	50,606	66.7	65.6	9,051	21.8
עמלות בעד שירותים בנקאיים	12,842	15,168	20.6	19.7	2,326	18.1
הכנסות אחרות	7,885	11,336	12.7	14.7	3,451	43.8
סך כל ההכנסות	62,282	77,110	100.0	100.0	14,828	23.8
הוצאות						
שכר, משכורת ושירותים סוציאליים	28,513	32,876	45.8	42.6	4,363	15.3
ריבית ששולמה על פקדונות	16,043	22,689	25.8	29.4	6,646	41.4
הוצאות אחרות	13,738	16,143	22.0	21.0	2,425	17.5
סך כל ההוצאות	58,294	71,708	93.6	93.0	13,414	23.0
רווחים*	3,988	5,402	6.4	7.0	1,414	35.5
הון עצמי	28,516	31,401			2,885	10.1
אחוז הרווח מההון העצמי	14.0	17.2				

* לפני ניכוי מס הכנסה ומס רווחי חברות.

במשך השנה חלה ירידה קלה בשער הריבית הממוצע שקיבלו המוסדות הבנקאיים על הלוואות — מ-8.6 אחוזים ל-8.4 אחוזים, ועלייה בשער הריבית ששילמו על פקדונות — מ-2.4 ל-2.8. הקטנת הפער שבין שני שיעורי הריבית הקטינו אומנם את רווחי המוסדות הבנקאיים על כל לירה שהילוו, אך הרחבת היקף האשראי הגדילה את הרווחים¹ (לוח י"ג-16).

“

¹ דיון מפורט על רווחי המוסדות הבנקאיים יובא באחד מהסקרים הקרובים של בנק ישראל.